

آثار صله رحم بر زندگی دنیوی انسان از منظر روایات

مریم سادات دادگستر¹

چکیده:

خداوند انسان را موجودی اجتماعی آفرید و این موجود اجتماعی نیاز به ارتباط در فطرتش نهاده شده است. خویشان و ارحام از اولین کسانی هستند که با آنها ارتباط برقرار می‌کند. دین اسلام تاکید زیادی بر ارتباط با خویشان و بستگان دارد تا جایی آن را واجب شمرده است. اما امروزه با وجود پیشرفت علم و فناوری و مشغول شدن افراد جامعه به وسائلی چون موبایل و لب تاب و تلویزیون، مشغله های کاری این واجب الهی کمرنگ و از درجه اهمیت آن کاسته شده است و همین موضوع باعث پدید آمدن مشکلاتی شده که هم درمسائل دنیایی و هم درامور آخرتی تاثیر گذار است. درپژوهش پیش رو به این به این موضوع پرداخته شده است که صله رحم چه آثاری بر زندگی دنیوی ما انسانها دارد. دراین پژوهش جمع آوری مطالب به صورت توصیفی صورت گرفته است و پژوهش گر روایاتی در این زمینه جمع آوری کرده و به بعضی آثار دنیایی صله رحم پرداخته است، آثاری چون: رشد و نمو اعمال، افزایش اموال، طولانی شدن عمر، فقرزدایی، جلب دوستی، ازدیادجمعیت، آبادی شهرها، تاخیر در اجل، مرگ آسان، سلامتی، نیکو شدن اخلاق، دورشدن بلا و مصیبت، زیاد شدن محبت، افزایش روزی، کاهش اضطراب و استرس، برخورداری از حمایت خویشان.

واژگان کلیدی: صله رحم، قطع رحم، دنیا

1. طلبه سطح 2. حوزه کریمه اهل بیت (س) خوانسار. استان اصفهان.

مقدمه :

در دنیای مدرن کنونی به خاطر غفلت از ارزش های دینی و اخلاقی، سطح آگاهی مردم نسبت به اهمیت پیوند های خانوادگی در زندگی اجتماعی کم شده است و از طرفی گرایش مردم به نوگرایی و مد پرستی و فاصله طبقاتی این واجب الهی را کمرنگ کرده است. و در نتیجه دید و بازدید و جویا شدن از وضعیت خویشان و صلۀ رحم انگونه که اسلام بر آن تأکید کرده نیست و با وجود سفارشهای فراوان دین اسلام مبنی بر انجام صلۀ رحم افراد خود را متحمل هزینه و زحمت های زیاد میکنند و در نهایت به این نتیجه می رسند که از صلۀ رحم خودداری کنند تا دچار این هزینه های سنگین نشوند.

امروزه ارتباطات مجازی جای ارتباط چهره به چهره را گرفته است و این در حالی است که در فضای واقعی و حضوری بیان احساسات و رفع مشکلات از نزدیکان و ارحام بهتر صورت می گیرد و باعث استحکام و آرامش خانواده می شود اما به دلیل کمبود وقت، دوری مسیر ها و کم شدن حس مسئولیت پذیری، ارتباط دیداری واقعی جای خود را به ارتباط مجازی داده است. از همین رو تحقیق حاضر عهده دار پاسخگویی به این مسئله است که صلۀ رحم چه آثاری بر زندگی دنیوی ما انسانها دارد. این مقاله میتواند برای اقشار مختلف جامعه ایجاد انگیزه کند و جایگاه صلۀ رحم را در جامعه ی امروزی ارتقا دهد.

یکی از راههای ابراز محبت و مهرورزی صلۀ رحم است و شایسته است که در جامعه ی اسلامی هر روز به این واجب دینی اهمیت بیشتری داده شود ولی آنچه که در سطح جامعه مشاهده میکنیم خلاف این موضوع است. در روایات بی شماری به اهمیت و جایگاه ویژه صلۀ رحم پرداخته شده است و آثاری همچون رشد اعمال، زیادی اموال، دوری از بلا و مصیبت، طولانی شدن عمر، به تأخیر انداختن اجل و آبادی شهرها برای آن ذکر شده است. از طرف دیگر در روایات قطع رحم مزمت و نکوهش شده است و آثاری همچون دوری از رحمت خدا، محروم شدن از بهشت و همردیف شریک برای خدا قائل شدن قرار گرفته است. پیوند خانوادگی و خویشاوندی از همان ابتدای خلقت انسان وجود داشته است و با آمدن پیامبر(ص) و دین مبین اسلام، این مسئله اهمیت بیشتری پیدا کرد. کتابها و مقالات بیشماری در این زمینه نوشته شده است. کتابهایی همچون صلۀ رحم که شامل مجموعه ای از گفتار های اخلاقی آیت الله محسن حبیبی است و در آن آیات و روایات مربوط به صلۀ رحم را مورد بررسی قرار میدهد که صلۀ رحم چگونه است و تا چه حدی باید برای آن سرمایه گذاری کرد، در این کتاب به آثار صلۀ رحم، نقش صلۀ رحم با رزق و روزی و عوامل قطع رحم و مراتب صلۀ رحم پرداخته است. کتب دیگری که در این مورد نگاشته شده صلۀ رحم نوشته محمد رضا اکبری است که درباره معارف خویشاوندی و صلۀ رحم است و نمونه های عملی صلۀ رحم را بیان می کند و به بررسی مشکلات رفت و آمد های خویشاوندی و آثار و پیامد های صلۀ رحم می پردازد و راهکارهایی برای ترویج صلۀ رحم در اختیار خواننده قرار می دهد. مقالاتی هم در این زمینه نوشته شده است از جمله اهمیت و آثار صلۀ رحم از دیدگاه قرآن و احادیث نوشته رضا رضوی است که در آن به آثار دنیوی مانند افزایش مال و دفع بلا و تأخیر مرگ پرداخته شده و همین طور آثار قطع رحم مانند گرفتاریها و تعجیل در مرگ هم مورد بررسی قرار گرفته است. و مقاله ای با عنوان آثار صلۀ رحم از دیدگاه اسلام و روانشناسی و کاربردهای تربیتی آن نوشته باقر غباری و

علی نقی فقیهی و یدالله قاسمی پور که در آن به آثار صله رحم و آثار قطع رحم و راهکارهایی برای ارتباط بیشتر با خویشان مورد بررسی قرار گرفته است .

در این مقاله سعی شده روایاتی در مورد آثار صله رحم بر زندگی دنیوی انسان جمع آوری شود که البته این امر در مقالات دیگری هم انجام شده است ، اما هدف این مقاله دسته بندی این روایات بر اساس مادی بودن و معنوی بودن این آثار است .

مفهوم شناسی:

لغات پرکاربردی که در این تحقیق آمده است صله رحم و قطع رحم و دنیا می باشد که این کلمات به صورت جداگانه از لحاظ لغوی و اصطلاحی بررسی می شوند .

▪ صله رحم : این کلمه از صله و رحم تشکیل شده است که صله در به معنای پیوستن و پیوند کردن دو چیز را می گویند .¹ و معنای لغوی رحم زهدان یا جای کودک در شکم مادر است .² و یا علاقه به نزدیکان و نزدیکی با ارحام است .³

در اصطلاح فقهی صله رحم به معنای ارتباط و دیدار با خویشاوندان⁴ و برخی آن را به معنای احسان و نیکو کاری به نزدیکان دانسته اند .⁵

▪ قطع رحم : این کلمه ترکیبی از رحم و قطع است که قطع در لغت به معنای بریدن و انکشاف کامل است .⁶ معنای لغوی رحم هم در مورد قبلی بیان شد. اما از لحاظ اصطلاحی قطع رحم به معنای ترک و بریدن از ارحام و کمک نکردن و غمخواری نکردن با آنها است .

▪ دنیا : معنای لغوی آن پست تر و نزدیک تر⁷ و معنای اصطلاحی آن به علت نزدیک بودنش دنیا نامده شده است .⁸

1. ابن فارس، معجم مقاییس اللغه، ج 6، ص 116

2. خلیل ابن احمد، العین، ج 3، ص 224

3. ابن فارس، معجم مقاییس، ج 2، ص 498

4. نمازی ، مستدرک سفینه البحار ف ج 4 ، ص 112

5. علی اکبر دهخدا، لغتنامه دهخدا، ج 7، ص 105519

6. خلیل احمد فراهیدی، العین، ج 1، ص 135

7. علی اکبر قریشی ، قاموس قران ، ج 2 ، ص 362

8. راغب اصفهانی ، المفردات ، ص 319

آنچه در این تحقیق مد نظر است صله رحم به معنای افراد خانواده که باهم قرابت و نزدیکی دارند و از یک رحم هستند و نسبت به هم مهربان و نیکوکار و درسختیاها یاور هم هستند. قطع رحم مقابل صله رحم قرار دارد و به معنی قطع ارتباط با ارحام و نزدیکان است .

روش انجام تحقیق :

تحقیق پیش رو به روش توصیفی است و برای جمع آوری اطلاعات از روش کتابخانه ای استفاده شده است .

● آثارمادی صله رحم با خویشاوندان

خویشاوندان مانند شاخ برگ های یک درخت هستند و برای اینکه این درخت همیشه شاداب و سرزنده بماند باید به آن رسیدگی کرد و خویشان و بستگان هم باید باهم همکاری و همیاری و همدلی داشته باشند . روابط خویشاوندی آثار بسیار فراوانی بر زندگی انسان در دنیا و آخرت دارد که درآیات و روایات و متون دینی به آن اشاره شده است. در کلمات اولیای دین (علیهم السلام) صله رحم، موجب طولانی شدن عمر، مانع بلاها و باعث جلوگیری از مرگ ناخوشایند ، عامل سلامتی ، رفع فقر، فزونی روزی ، آبادی خانواده ها و شهرها و شمرده شده است روایات علاوه بر این که تاکید زیادی بر صله رحم دارند و آثار زیادی برای آن برشمرده اند به همان اندازه هم نهی از قطع رحم کرده اند و آسیب ها و خطراتی برای آن ذکر کرده اند .

1 . افزایش اموال :

راهکارهای زیادی برای افزایش مال وجود دارد که شاید هرکدام با زحمت و رنج فراوان همراه باشد اما از بین این راهها صله رحم می تواند راهی با سختی کمتر و دلنشین تر عاملی برای رشد و افزایش مال باشد. امام باقر علیه السلام فرمود : « صَلَّةُ الرَّجْمِ تُزَكِّي الْأَعْمَالُ وَ تَدْفَعُ الْبُلُوْیَ وَ تُنْمِی الْأَمْوَالَ وَ تُنْسِیْ عَنْهُ فِی عُمْرِهِ . وَ تُوسِّعُ فِی رِزْقِهِ وَ تُحَبِّبُ فِی أَهْلِ بَيْتِهِ فَلْيَتَّقِ اللَّهَ وَ لِيَصِلْ رَحْمَهُ . صله ارحام، اعمال را افزایش می دهد، بلا و گرفتاری را بر طرف می کند، اموال را فزونی می بخشد، مرگ را به تأخیر می افکند، و مایه وسعت روزی و محبوبیت خانوادگی می شود. پس باید انسان تقوا پیشه کند و به خویشان نیکی نماید.»¹ اگر روح انسانی به مرحله رسید که ایثار و گذشت را سرلوحه زندگی قرار داد، و در صدد رفع نیاز دوستان و نزدیکان خود برآمد، به دستور خداوند متعال عمل کرده و خداوند راه هائی را برای توسعه اموال برای او می گشاید، راه هائی که قبل از این نیکی، به روی او بسته بوده، راه

1. کلینی ، الکافی ، جلد 2 ، ص 152.

هائی که اموال حلال از آن طریق به دست می آید و دیگر لازم نیست برای جمع مال حتی به کارهای حرام روی آورد و علاوه بر این طبعاً از نظر روانی وقتی این آسودگی را احساس کرد که شاخ و برگ خاندان و وابستگان او با طراوت و شادابی به زندگی ادامه می دهند، خود نیز با فکر و اندیشه ای باز و آسوده در تمام امور و جهات و از جمله کسب مال تلاش می کند، و با فکر آزاد روزهای را می یابد که قبل از این اعمال نیک نمی یافت؛ زیرا تاکنون تاریکی خودپسندی و حبس مال اجازه روشنائی و یافتن آن روزنه را نمی داد.¹

2. طولانی شدن عمر:

این کار نیک و ساده، آن قدر سازنده و مفید است و آنچنان مورد رضای پروردگار مهربان است، که گاهی تقدیر الهی به خاطر آن عوض می شود و خداوند به پاداش این عمل نیکو، بر عمر شخص می افزاید. در مقابل، قطع رابطه ها و بریدن از خویشاوندان، به حدی شوم و نفرت بار و در نظر خداوند، ناپسند است که عمر را می کاهد. امام صادق (ع) می فرمایند: «صَلَّةُ الْأَرْحَامِ تُحْسِنُ الْخُلُقَ وَ تُسَمِّحُ الْكَفَّ وَ تُطَيِّبُ النَّفْسَ وَ تَزِيدُ فِي الرِّزْقِ وَ تُنْسِيءُ الْأَجَلَ. صله رحم، اخلاق را نیکو، دست را بخشنده، دل و جان را خوش می سازد، رزق را می افزاید و اجل و مرگ را به تأخیر می اندازد.»²

به این حدیث تکان دهنده توجه کنید، امام صادق (ع) فرمود: «ما چیزی را جز «صله رحم» سراغ نداریم که عمر را زیاد کند، تا آنجا که گاهی تا زمان مرگ یک نفر، سه سال مانده است، ولی او اهل صله رحم می شود. آنگاه خداوند، سی سال بر عمرش می افزاید و سی و سه سال دیگر زنده می ماند. و گاهی اجل کسی سی و سه سال است، به خاطر قطع رحم و گسستن رابطه های خویشاوندی، کاهش می یابد و اجلش سر سه سال فرا می رسد.»³

همان طور که رابطه برقرار کردن با خویشان و نزدیکان باعث طولانی شدن عمر است، دوری کردن از اقوام و نزدیکان و قطع کردن رابطه با آنان نیز باعث کاهش عمر و فرا رسیدن سریع تر مرگ کسی که قطع صله رحم کرده است خواهد شد. و در روایتی از رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) هم به این مسئله اشاره شده است و ایشان می فرمایند: «إِنَّ الْمَرْءَ لَيَصِلُ رَحِمَهُ وَمَا بَقِيَ مِنْ عُمَرِهِ إِلَّا ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ فَيُنْسِنُهُ اللَّهُ ثَلَاثِينَ سَنَةً، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَقْطَعُ الرَّحِمَ وَقَدْ بَقِيَ مِنْ عُمَرِهِ ثَلَاثُونَ سَنَةً فَيُصَيِّرُهُ اللَّهُ إِلَى ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ؛ همانا مردی با خویشان خود صله رحم می کند و این عمل او در حالی است که از عمرش تنها سه روز باقی مانده است، پس خداوند متعال عمر او را به خاطر صله رحم تا سی سال به تأخیر می اندازد.» طبق این روایت گاه نیز اتفاق می افتد که از عمر شخصی سی سال باقی مانده است؛ اما آن شخص از خویشان خود بریده و با آنها قطع رابطه نموده است و خداوند عمر او را به خاطر قطع رابطه با خویشاوندانش به سه روز کاهش می دهد!⁴

¹ .سایت حوزه نت . مجله طبوبی ، فروردین 85

3. کلینی ، الکافی ، ج 12 ، ص 152 .

2 . کلینی ، الکافی ، ج 2 ، ص 152 .

1 . الهندی ، کنز العمال ، ص 6920

اگر کسی می خواهد دوستی کسی را جلب کند باید سعی کند در اطراف او باشد ، زیرا که انسانها چهره های آشنا را بیشتر دوست دارند ، حتی اگر با طرف مقابل تعاملی نداشته باشند . صلة رحم یکی از راه های جلب دوستی است ، که با دیدار خویشاوندان حاصل می شود و معمولاً این دوستی ها پایدار تر است از دوستی با افراد دیگر . امام علی (ع) می فرمایند : « صَلَّةُ الرَّحِمِ تَوْجِبُ الْمَحَبَّةَ . صلة رحم ، سبب دوستی می شود » .¹ و در جایی دیگر حضرت می فرمایند : « إِنَّ الرَّحِمَ إِذَا تَمَاسَتْ تَعَاطَفَتْ . خویشاوندان اگر با یکدیگر تماس و ارتباط برقرار کنند، نسبت به یکدیگر مهربان و با عطوفت می شوند.»² هر چه خویشان و بستگان بیشتر باهم ارتباط داشته باشند، عطوفت و مهربانی آنها باهم بیشتر خواهد شد . و این رابطه عکس هم دارد یعنی هر چه رابطه کم رنگ تر باشد، صمیمیت و محبت بین آنها کمتر خواهد بود .³

6 . رشد و نمو اعمال :

نیکی به خویشاوندان و ارحام باعث پاکی اعمال و رشد انسان می گردد؛ وقتی انسان به شاخ و برگ درخت زندگی خود که همان بستگان و خویشان او هستند، رسیدگی کرد و از خشکیدن حتی برگی از برگ های این درخت جلوگیری نمود ، احساس آرامش و صفای باطنی خواهد کرد، که خود عاملی برای تصفیه و رشد اعمال نیک است. امام باقر(علیه السلام) فرمودند: « صَلَّةُ الْأَرْحَامِ تُزَكِّي الْأَعْمَالَ وَ تُنْمِي الْأَمْوَالَ وَ تَرْفَعُ الْبُلُوَى وَ تُبَسِّرُ الْحِسَابَ وَ تُنْسِي فِي الْأَجَلِ . رسیدگی به خویشاوندان و مرتفع ساختن احتیاجات آنها اعمال انسان را رشد و نمو داده و عاملی برای تکثیر اعمال نیک است و موجب زیادی اموال و رفع بلا و مصیبت گشته و محاسبه را آسان و اجل را به تأخیر می اندازد .»⁴ وقتی چنین صفا و پاکی را حاکم بر نفس خود مشاهده کرد، به تدریج در صدد برمی آید تا بوسیله نیکی های دیگربر این صفا و روحانیت دل بیفزاید، و بالطبع کردار او خالص تر و اعمال نیک او بیشتر می گردد .⁵

7 . زیاد شدن محبت :

انسان از ابتدای تولد تا زمان مرگ نیاز به محبت دارد ، بعد از پدر و مادر این نیاز به وسیله ی خواهر و برادر و بستگان و خویشان و دوستان تا مین می شود . رابطه با خویشان و ارحام می تواند بستر مناسبی برای برقراری تعاملات عاطفی و اظهار علاقه و محبت به یکدیگر باشد . با صلة رحم هم نیاز به محبت دیگری ارضا می شود هم زمینه ی تامین نیاز به محبت خود شخص فراهم می شود .⁶

1. آمدی ، غررالحکم ، 5852 .

2 . آمدی ، غرر الحکم ، ص 406 .

3. شیخ صدوق ، کمال الدین ، ص ۲۶۱ ح

³ .سایت خبر گزاری شبستان

1.مجلسی ،بحارالانوار، ج 74 ،ص 111

2. مکارم شیرازی ،اخلاق اسلامی در نهج البلاغه ،ج 1،ص 331 .

3 . مجله پژوهش و مطالعات علوم اسلامی ،سال سوم ،ش 27 ، مهر 1400 .

صله رحم و ارتباط بین خویشاوندان محبت را زیاد می‌کند. از امام صادق علیه السلام روایت شده است که آن حضرت فرمود: «صِلْ رَحِمَكَ وَ لَوْ بِشَرْبِهِ مِنْ مَاءٍ وَ أَفْضَلُ مَا يَوْصَلُ بِهِ الرَّحِمُ كَفُّ الْأَدَى عَنْهَا وَ صِلَهُ الرَّحِمُ مُنْسِيَةً فِي الْأَجَلِ، مُحِبَّةً فِي الْأَهْلِ»؛ «صله رحم کن؛ اگر چه به شربتی از آب باشد و بهترین چیزی که سبب پیوند خویشاوند می‌گردد. دفع ضرر از آنان است. صله رحم أجل را به تأخیر اندازد و محبوبیت خانوادگی را به دنبال آورد».¹

شاید برخی تصور کنند که اصرار و تاکید اسلام درباره صله رحم برای افرادی است که تمکن مالی دارند و اشخاصی که از نظر مالی در تنگنا هستند و توان رسیدگی به دیگران را ندارند، برایشان لازم نیست. این تصور نادرستی است، زیرا هدف از صله رحم برقرار کردن ارتباط و پیوند عاطفی با خویشاوندان است و این ارتباط از راه‌های گوناگونی امکان پذیر است. گاهی رفتن به منازل خویشان، سلام و احوالپرسی، تلفن زدن و نامه نوشتن، محبت ایجاد می‌کند و سبب دلجویی از خویشان می‌شود. به فرموده امیر مؤمنان (علیه السلام): «صَلُّوا أَرْحَامَكُمْ وَ لَوْ بِالنَّسْلِيمِ؛ با بستگان خود صله رحم کنید، گرچه با سلام کردن (به آنان) باشد».² امام صادق (علیه السلام) نیز می‌فرماید: پیوند میان برادران آن‌گاه که پیش هم هستند، دیدار همدیگر است و در مسافرت نامه نوشتن به یکدیگر.³ گاهی نیز شرکت در غم و شادی خویشان از موارد صله رحم است؛ شرکت در مراسم تشییع جنازه و مجالس ترحیم و دلجویی از بازماندگان آنان، و نیز شرکت در مجالس جشن و سرور آنان، رسیدگی عاطفی محسوب می‌شود که در تقویت و تحکیم رابطه خویشاوندی نقش مؤثری دارد. یکی از بهترین روش‌های صله رحم با خویشاوندان، ترک اذیت و آزار آنان است. بدین معنا پرهیز از غیبت، تهمت، زخم زبان و شماتت آنان، دخالت نکردن در زندگی آنها به عناوین مختلف، عیبجویی نکردن از آنان و... از بهترین موارد صله رحم است. اگر کسی نمی‌تواند به بستگان خود کمک مالی کند، لااقل باید زمینه اذیت و آزار آنان را فراهم نکند.⁴ امام صادق (علیه السلام) در این باره می‌فرماید: بهترین چیزی که به آن صله رحم می‌شود، خودداری کردن از اذیت و آزار آنان است.⁵

نتیجه :

1. حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۲۴۵/
2. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ج ۲، ص ۱۵۵
3. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ج ۲، ص ۶۷۰
4. بررسی صله رحم و آثار آن، نرجس رضایی خواه
4. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ج ۲، ص ۱۵۱

دین اسلام تاکید زیادی بر ارتباط با خویشان و بستگان دارد تا جایی آن را واجب شمرده است. اما امروزه با وجود پیشرفت علم و فناوری و مشغول شدن افراد جامعه به وسائلی چون موبایل و لب تاب و تلویزیون، مشغله های کاری این واجب الهی کمرنگ و از درجه اهمیت آن کاسته شده است و همین موضوع باعث پدید آمدن مشکلاتی شده که هم در مسائل دنیایی و هم در امور آخرتی تاثیر گذار است. آثار مطلوب بی شماری برای صله رحم در روایات اهل بیت (س) ذکر شده است در پژوهش انجام شده این روایات به دو دسته آثار مادی و آثار معنوی آنها اشاره شده و پژوهشگر به نتایج مطلوبی دست پیدا کرده است و هر چه بیشتر در روایات جستجو می شود به اطمینان قلبی محکم تری دست پیدا می کند که صله رحم واجب است و در مقابل آن قطع رحم، حرام الهی است. صله رحم هم می تواند در ارتباط با خویشان باشد و هم می تواند نسبت به اهل بیت (س) صورت گیرد. در روایاتی که وجود دارد هر کدام به اثر و مزیتی اشاره کرده اند، که با یک نگاه کلی به جسمی و معنوی تقسیم می شوند. آثار جسمی شامل: افزایش روزی، زیاد شدن مال، مرگ آسان، فقر زدایی، طولانی شدن عمر و آثار معنوی شامل: نیکو شدن اخلاق، دور شدن مصیبت، زیاد شدن محبت، کاهش استرس، برخورداری از حمایت خویشان، رشد و نمو اعمال را نام برد و از آثار اجتماعی صله رحم ازدیاد جمعیت و کاهش فقر در جامعه و آبادی شهرها میتوان اشاره کرد. البته که هر کدام از آثار می تواند تاثیر نیکویی بر اجتماع هم داشته باشد. اما صله رحم نسبت به اهل بیت (س) هم اثری دارد همچون مرگ با عزت و آرامش قلب و هدایت شدن.

منابع فارسی:

- (1) نهج البلاغه (دشتی)
- (2) دهخدا، علی اکبر، لغتنامه دهخدا، موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران، 1377.
- (3) حسینی نیا، اقبال، وصال خویشان، قم مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، 1385.
- (4) ری شهری، محمد، منتخب میزان الحکمه، قم موسسه علمی فرهنگی دارالحديث، 1381.
- (5) فاضل لنکرانی، محمد، اخلاق فاضل، قم، انمه اطهار، 1389.
- (6) کوثری، ید الله، بهداشت روانی خانواده، زمزم هدایت وابسته به دانشکده امام صادق (ع) 1390.
- (7) معارف اسلامی (دفتر تبلیغات اسلامی حوزه قم)، 1360.
- (8) مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق اسلامی در نهج البلاغه، قم، نسل جوان، 1385 ه. ش.
- (9) مهدوی کنی، محمد رضا، نقطه آغاز در اخلاق عملی، دانشگاه امام صادق (ع).
- (10) خمینی، سید روح الله، استفتاآت، ج 1، تهران، موسسه تنظیم نشر آثار امام خمینی (ره)
- (11) قریشی، علی اکبر، قاموس قرآن، ج 2، انتشارات دار الکتب اسلامی، سال 1371 هجری شمسی
- (12) اصفهانی. راغب، المفردات، دمشق، دارالقران، 1416 هجری قمری
- (13) نمازی، علی، مستدرک سفینه البحار، ج 4، قم، جمعی از مدرسین حوزه علمیه
- (14) سایت حوزه نت. مجله طوبی، فروردین 85

- (15) معنا شناسی و جایگاه صله رحم از منظر قرآن و روایات، نوشته زهرا علیمرادی
- (16) سایت خبرگزاری شبستان، بخش خانواده، 21 بهمن 99
- (17) سایت حوزه نت . مجله طبوبی ، فروردین 85 ، شماره 4
- (18) نمناک ، بخش دین و مذهب ، کد 29143 .
- (19) مجله پژوهش و مطالعات علوم اسلامی ، سال سوم ، ش 27 ، مهر 1400.
- (20) بررسی صله رحم و آثار آن ، نرجس رضایی خواه ، خرداد 98

منابع عربی :

- (1) الهندي ، المتقى ، كنز العمال ، موسسه الرساله ، بيروت ، 1409 ق.
- (2) ابن فارس ، معجم مقاييس اللغه ، دارالفكر ، بيروت ، 1399 ق.
- (3) آمدی ، ابوالفتح ، غررالحکم و دررالكلم ، دار الكتاب الاسلامی .
- (4) حر عاملی ، محمدحسن ، وسائل الشيعه ، مكتبه الاسلاميه ، تهران ، 1383 ق.
- (5) شيخ صدوق ، أمالي الصدوق ، المجلس السابع و الثلاثون ، تحقيقات اسلامي ، بنياد بعثت .
- (6) شيخ صدوق ، محمد (صدوق) ، من لا يحضره الفقيه ، دار الكتب الاسلاميه ، 1390 ق .
- (7) شيخ صدوق ، محمد تقی ، كمال الدين و تمام النعمه ، جامعه مدرسين ، قرن 4.
- (8) شيخ مفيد ، محمد بن محمد ، الاختصاص ، بيروت ، دارالمفيد ، 1409 ق.
- (9) طبرسي ، علي بن حسن ، مشكاه الأنوار ، فصل 158 ، انشارات كتابخانه حيدريه .
- (10) فراهیدی ، خليل احمد ، العين ، موسسه دار الهجره ، قم ، 1409 ق .
- (11) كليني ، محمد بن يعقوب ، الكافي ، دار الكتب السلاميه ، تهران ، 1388 ق.
- (12) مجلسي ، محمد باقر ، بحار الانوار ، موسسه الوفاء ، بيروت ، 1403 ق .

